

Déri Balázs

Zsolozsmára nevelés*

A megadott cím, zsolozsmára nevelés, azt *Déri Balázs (Budapest) zenetudós, klasszika-*
sugallja, hogy ez olyasmi, mint a csecsemő *filológus, középkorkutató, az ELTE BTK Latin*
rendszeres étkezésre, a bölcsődés beszédre *Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára.*

és szobatisztaságra, az óvodáskorú figyelemösszpontosításra, az elsős gyermek olvasásra, az alsós szövegértésre, a felsős önálló tanulásra, a kamasz egészséges mozgásra, a gimnazista absztrakcióra, az ifjú szabályos nemiségre, házasságotra nevelése. Régen tanultam neveléslélektant, s eddig csak fiatal felnőtteket tanítottam, így aztán nem tudom, jó-e az előbbi sorrend. Lehet, hogy mindez már nem pontos, mindenesetre manapság az egyetemista elsősöket olvasásra és szövegértésre tanítjuk, kevés sikerrel; a többi elmaradt dologról ne is beszéljünk, mint figyelemösszpontosítás, absztrakció...

Nos, csupa vélhetően hasznos dolog ez, ha minden gyermek és fiatal elé kitűzzük őket, hogy hosszú, korlátozásokkal együtt járó nevelés révén sajátítsák el. Pedig meg lehetne lenni nélkülük, hiszen lehet létezni rendszertelen étkezéssel, tagolatlan hangadással, nem szobatisztán, szórakozottan, abszolút és funkcionális analfabétán, koordinált mozgás nélkül, bármi információt megzabálva, képtelenül az elvont gondolkodásra, és össze-vissza szexszel is. Ne feledjük, amit az egyetemistákról mondtam!

De miért végigcsinálni ezt a mindkét félnek, neveltnek és nevelőnek nehéz, az előbbbitől önkorlátozást és önfegyelmet, az utóbbbitől módszerességet, megértést, sok türelmet igénylő nevelést, ha valami fölösleges, vagy egyenesen káros? Van társadalmilag rögzült káros nevelés is. Tudjuk, hajdan a kínai úrilányokat tipegésre nevelték, s ehhez elkorcsosították a lábfejüket. Nem ilyen valami-e a zsolozsma, ami a lelki élet útján száguldás helyett tipegésre kényszerít?

Nem a nevelés módszeréről kell hát előbb beszélni, hanem a miértjéről. Azt gondolom tehát, ami mármost a tárgyunkat illeti: nem a módszerekben való járatlanság okozza a legtöbb nehézséget, amikor valaki a zsolozsmára akar nevelni, hanem a zsolozsma értelmességének, egyáltalán teológiai értelmének beláttatása a fő nehézség. A módszerekre kis idő alatt úgyis rájövünk, néhány fogást meg innen-onnan elles az ember. Persze, a legtöbb ember, legyen az lelkész-pap vagy laikus, nem elsősorban elméleti megfontolásokat mérlegel —ha így lenne, akkor egy Zalatnay István-féle előadás után** bölcs belátással rohanna zsolozsmázni—, hanem érzetekre hivatkozik és innen-onnan fölszedett, történelmi tapasztalatnak címkézett példákkal dobálózik.

* A Magyar Egyházzenei Társaság X. konferenciáján, 2011. március 15-én Nyíregyházán elhangzott vitaindító előadás.

** Utalás a Kongresszus előző napjának előadására, ld. a jelen lapszámban a 131–138. oldalakon.

A konferencia előkészítésekor a sok okosságot felvonultató és mélységet megmutató oktató rész után egy befejező, kibeszélő alkalmat terveztünk el, s ennek bevezetésére kértek föl. De hogyan is vezessen be az ember egy kibeszélős alkalmat, vitát úgy, hogy fölvesse mindazt a kérdést, ami kellőképpen izgalomba hozza a vitázókat, megadja a vita alaphangulatát, ugyanakkor ne mondja meg a végső nagy igazságot, mert valószínűleg nem is tudja és nem köti meg előre a kompromisszumokat, mert ahhoz is tudnia kellene a nagy végső igazságot, meg akkor a kedélyfelborzolás retorikai szerepének sem tesz eleget.

A megoldást a nyíregyházi vonatút adta. Lerázhatatlan útitárs került mellém, aki tudta, hova jövök, és elég jól ismer, hol jóban, hol nagyon rosszban vagyunk, hol egyszerre mind a kettőben. Most is provokálni kezdett. Minek a zsolozsmára nevelés, és egyáltalán: ugyan minek a zsolozsma...

A beszélgetés kapkodó, csapongó volt, utólag igyekszem rendbe tenni. Először is: ki és miért erőlteti ezt a zsolozsmát, kérdezi tudományban verzátus, több felekezetben és a világ sok tájékán tájékozott útitársam.

Elmondta: dédapja is megszentelte a napot, mégpedig kitaróan, egész életében. Becsületes, komoly, bibliás, hívő protestáns ember volt, de katolikus napszámosságainak „Mindörökké, ámen”-nal köszönt vissza. Reggelinél, ebédnél, vacsorakor az egész család, —de a napszámosságok vagy a gulyáslegény is, ők igazán, mert élvezték, hogy addig sem kell dolgozniuk—, evés előtt áhítatot tartottak. Dédapja ígét olvasott, néhány szót hozzáfűzött, imádkozott, aztán énekeltek egyet. Évtizedeken át. Nem volt ott semmi előírás, év köre, zsoltairelosztás, zsolozsmafarigcsálás egy hétre, másfél hétre, két és fél hónap és egy napra, meg 10 éves ciklusokra, nem volt antifóna, mediáció, meg tónusdifferencia; nem rezponzóriummal, hanem az életükkel feleltek az ígére. Szabadon, liturgikus kötöttségek nélkül, de teljes rendszerességgel megszentelték a napot. Zsidó módra, háromszor. Mint annyi más rítussal is „zsidóztak”. Persze, ismeri el útitársam, a házi istentiszteletek a kiterjedt családban abbamaradtak. Hiszen megvalósítható-e ez ma, amikor az ember nem a maga ura? Amikor reggel az egyik családtag ide rohan, a másik oda, munkahelyre, iskolába, mindenki más-hol ebédel és különböző időben érkezik haza, este meg mindenki halálfáradt. Nem lehet a gyerekek megparancsolni, hogy ne üljön a tévé vagy a számítógép előtt; még enni sem tudnak egy időben. A templom meg, ahova járnak, nem 500 méterre, hanem jó 20 kilométerre van.

Akkor hát ki is zsolozmázzék — tegyük föl, hogy van értelme és lelki haszna? Magányosan, ki-ki külön? Nem, az a papok dolga, de csak ha katolikusok. De azok is csak ímmel-ámmal csinálják. Néha látok a metrón egy-egy papot, inkább csak öregebbet, derék, hogy nem drága kocsival jár, és végzi a magyar officiumát. Szép dolog, de nem áhítat az neki, hanem csak kötelezettség. Ahogy a szó is mondja. Zsolozsma, szluzsba, köteles szolgálat. Mi meg manapság demokráta vagyunk, meg a magunk urai. És nem tudok arról, mondja katolikus ügyekben is jártas útitársam, hogy a papnak délelőtt 11 órai kötelezettsége lenne, ha már a nap megszentelésénél tartunk. Ezek szerint nem is az előírt

időben végzi, hanem amikor éppen ráér; csak úgy „letudja”. Hogyan szenteli meg akkor a napot? Egy másik pap, saját szememmel láttam, mikor nagy liturgista barátom elhívott a nagycsütörtöki lamentációra, szóval, beül a pap és a padban tüntetőleg mondja a breviáriumát. Egész nap nem végezte el. Egyéb-ként is, hasonlítsuk csak össze, mennyit kellett elmondania egy papnak régen és most. Tehát ők is szépen alkalmazkodnak a világ felgyorsulásához, nem csak mi. Ki mondja meg nekem, hogy hol a határ? A szerzetesek jobbak? Ha még vannak. Talán ott, de hát nem ismerem eléggé. Éjszakai virrasztás, az biztosan nincs, nem tudom, van-e még valahol középkori tárgyú filmekben kívül. A rendezők hangulatosnak tartják. Rózsa neve, ilyesmi. Tudja, mikor az egyik szerzetes lámpát hordva körül fölébreszti a szunyókálókat...

Aztán, miért éppen az lenne a nap megszentelése, hogy mindig ugyanazt mondják? Talán Szűz Mária és Szent Péter antifónákat mondtak a zsoldárokkal? Meg himnuszt? Ideiglenes forma ez, ami nem volt mindig, és nem is tart örökké. Lehet, hogy jó volt egy ideig, de ma már más világ van. Nem a forma fontos, hanem szívből, őszintén kell mondani. Többet ér egy őszinte fohász, egy röpima. Keresetlen szavakkal, vagy ha valaki úgy akarja, egy Üdvözlégy, egy Miatyánk. Vagy a Jézus-ima.

Mert hát mit lehet tudni arról, hogy mit imádkoztak az ősgyülekezetben? Minden csak tudományos feltételezés. Még jó, ha valamit arról tudunk, hogy hogyan zsoldároztak a zsidók. Egyszer csak előjöttek a zsoldározással az egyiptomi szerzetesek. Valami rend már volt ott a IV–V. század táján, aztán, látszik, mennyire állandó a rend, ha állandóan belenyúlkálnak, már Benedek is átrendezte, hogy ne is beszéljünk arról, hogy az elmúlt évtizedekben mi történt. Szentéletű, tradicionalista pápák rendeztettek át zsoldosrendeket, 1500 évig jó latin szöveget, aztán meg jött az anyanyelvűség, és mindenki mást talált ki. Amit jónak gondolt. Miért kövessem én XY vagy NN rendjét? Ha zsoldározni akarok, akkor előveszem a Bibliát, aztán mondom.

Egyáltalán, nézzük meg, kik csinálják rendszeresen. Látszik-e az életükben, hogy van haszna? Lássuk csak sorjában!

Ott vannak a zsidók, mármint aki vallásos. Egy hét alatt folyamatosan az összes zsoldárt elmondják magánimaként, csak úgy magában, aztán vannak imaóráik is; mindig szinte ugyanaz. Ez ugyanolyan, mint a körülmetélkedés. Ugyanaz a szellem. Na, a muszlimok még inkább ezt a vonalat képviselik. Naponta ötször, halál pontosan percre megszabva, mindig ugyanaz, ugyanaz a mozgás, ugyanaz a szöveg. Csak nem a zsidók meg a muszlimok a példaképeink? Legyenek boldogok egymással! Jó, vannak, a keresztények közt is, leginkább Keleten, akik rendszeren végzik, a nép is, ha tudja. A koptok naponta 7-szer, sőt a szerzetesek 8-szor is imádkoznak, de hogyan? Ott látszik ki igazán a lóláb: nagyrészt csak énekelgetnek, költött verseket, a zsoldározást meg összecsapják. 10 perc alatt az összeset elmormolják. Nem épp maga beszélt erről? „Le van tudva” az egész. Ráadásul épp Egyiptomban. Ki tudja, milyen volt azoknak a sivatagi atyáknak a zsoldározása? Akikre maguk hivatkoznak.

Azt mondja, hogy a szírek, mármint a jakobiták, meg azok a még nagyobb eretnek nesztoriánusok rendszeren végzik (nem is tudom, miért trafikált velük Ratzinger korában a pápa), na, de csak ahol elmaradott elzártságban vannak, csak ott. Már a maroniták nem, ők mennek a biznisz után. És a szíreknél is csak kevesen végzik, városokban, a nép leginkább csak a misére verődik össze náluk is. És nem mondhatja, hogy ők nem hívők. A keletiek? A bizánci zsoldározás? Jó-jó, de itt is a liturgia a főistentszetelet. És micsoda rövidítések vannak benne, az egész követhetetlen! És mit szóljak a nap megszentelésére, összetolt ima-időkkel? Rendszerben, azt írta egyszer a Magyar Egyházzenében, hogy a nesztoriánusok rendszeren zsoldároznak, nem csak költeményeket énekelnek. Csak nem azok az Efezusi Zsinatot elutasító eretnekek a példáink?

És akárhogy is vesszük, mondta kellemetlenkedő útítársam Füzesabonyt elhagyva, hogy a keletiek mind elmaradott skizmatikusok vagy olyanfélék. Ha az igaz útra lépnek, a nyugati civilizációba, akkor rögtön szépen leépülnek azok az imaórák, átveszik a rózsafüzért, vagy ha még felvilágosultabbak lesznek, másfajta imaórákat. Vagy akár a szabad, kötetlen imát. Nézze csak ezeket a mi otthon, falun buzgó templomjáró unitusainkat: ha városba kerülnek, nem sokára nem olyan buzgón vesznek részt a zsolozsmán. Az utrenye vagy a vecsernye alatt alig néhányan vannak, aztán a misére már szépen összejönnek.

Azt mondja, hogy nem csak az emberi oldalt kellene nézni? Hogy nekünk használ-e vagy sem? Ugye, nem akarja azt mondani, hogy Istennek a mi dicséretünkre szüksége van? Mint az antik isteneknek az áldozatok füstjére? Épp a nemrégiben kelt ki az imalánc mint pogányos dolog ellen — miben különbözik az a folyamatos istendicsérettől?

Tudom, hogy ne tudnám, hogy állandóan az anglikánokhoz mászkál, azok a maga nagy példája. Azok a főrifitosan vonulató kisfiúk, a magasan kukorékoló férfiak, a sok cifra ruha, lelkésznök, miközben azt sem lehet tudni, hogy mit gondolnak az Oltáriszentségről, meg akár a Credóról, az egyik ezt, a másik azt, de nagyon komoly képpel csinálják. Ott is, emlékezzen csak: azokban a college-okban csak hallgatja a nép a zsoldározást, és milyen boldogan éneklük azokat a nyakatekert gyülekezeti himnuszaikat! És pontosan most hivatkozik rájuk, mikor az egész szépelgést legalább 5 püspök, 50 lelkész (a feleségével együtt) otthagyja, meg vagy 500 hívő. Néhány év múlva már nem *evensong*-oznak, figyelje csak meg, örülnek, hogy abbahagyhatták. Igaz, az a sokmillió, aki ottmarad, a sok férfi, meg néhány női püspökükkel, azok az angol polgári életük részeként az 5 órás tea után szépen elsétálnak ezután is a templomba, hogy meghallgassák a kórust, meg esztétikai élményben legyen részük. Nem több.

Azt hallgatnák meg, hogy milyen, amikor nincs semmi céció, mert azért nincs mindenütt a feleséggyilkos király pénzén fenntartott kórus. Milyen tud lenni egy mondott *evensong*! Külvárosban, evangélikáloknál, Oxford melletti tanyán, Binsey-ben, vagy Kairóban, Jeruzsálemben. Nem maga beszélt róla?

Amit meg énekelnek, hát annak az egész rendje, az is érdekes dolog. Luther-től vették. Vagy mindegy, hogy ki mit állít össze? Csak hogy kötöttség legyen?

Azt veti ellenem, (folytatta útitársam, amint Miskolcra kiindult a vonat), hogy nem volt ez mindig így. Hogy a magyar reformátorok különutasok voltak, eltértek a jó svájciaktól. Reformátusok, evangélikusok, sőt az unitáriusok is szépen zsoltároztak a XVII. század közepéig. De szépen ki is gyógyultak belőle. A hitvallás szerint hagyták magukat jobbra taníttatni. Mind el is hagyták a zsolozsmázást, mert a puritanizmus jobbra tanította őket, Isten igaz ígéjére, amelyet a lelkész felolvas, aztán szépen hosszan megmagyaráz. Az evangélikusokat meg a felvilágosodás gyógyította ki szépen a katolikusságból. Ne szidja nekem a felvilágosodást meg a szabadkőműveseket, különösen így, március 15-én ne szidja őket! Sok jó volt azokban...

Hogy itt-ott néhányan bevezetik, és néhány éve működik is? Jó, legyen, értelmiségi múltbanezés, amelyet kellő keretek közé szorítva, ha nagyon akarják, éppenséggel engedni lehet, egy-egy diplomakoncerten, ilyesmi, lehet nosztalgizálni. Majd megúnják. Ilyenek az értelmiségiek.

Nézzé, én nem csak ítélekem elmaradott keletiek meg hitetlen angolok fölött. Én is kipróbáltam egyszer-kétszer. Hát köszönöm szépen a zsoltározást. Tud maga figyelni a mondanivalóra? Csak mondja a szöveget, mint egy imámom, ne mondja már nekem, hogy nem. Akár egy Népszabadság-szöveget is elrecitálna itten. Csak a zsoltártónusokra figyel, meg a differenciákra, meg a szótagelosztásra, abba is sokszor belezavarodik. Meg mi ez a hadarós tempó. A zsoltárt elmélkedve, szépen megforgatva kell mondani, megvárni, amíg hat, megértve, hozzáolvasni, esetleg megnézni a görög-latin-héber eredetét. De hiszen maga meg is tudná csinálni? Nem többet használ, ha elelmélkedik egy kissé a szó etimológiáján? Aztán ha leírja, másnak is használ vele.

Ezt a mennyiség-dolgot is el kéne felejtetni. Tudja a kedvenc latin mondást, *non multa, sed multum*. Szóval, inkább keveset, de azt átélve. Prózában. Ha nem, akkor nem darálva, hanem versben. Ha átköltik szépen strófákba. Tudták ezt a reformátusok is, nekik a zsoltár, az egyenlő Szenci Molnár Alberttel. Maga is mindig nagyon lelkesedik értük. Na, lehet, hogy azért, mert olyan régiesek. Múzeumszagúak. Hiszen azokat sem nagyon éneklük a reformátusok se, mert az a baj azokkal is, hogy avítottak, meg nincs rajtuk kenet. (Arról ne is beszéljünk, hogy egy csomó versszakot ki kellett hagyni, mert azok az átkozódások nem állnak meg az ige mérlegén.) Ha már egy magyar ember zsoltározni akar, a katolikusnak is azokat a strófás-rímesekeket kellene átvennie, nemhogy a református vegye át ezt a katolikus éneklést. Meglátják, jön aztán a tömjén, végül a római pápa.

Ezen a tagolatlan és sok logikai buktatót a vehemenciával elfedő indulatkitöréssel megrendülve, tőlem szokatlan szelídséggel csak annyit mondtam neki, hogy ha újra végiggondolja, amit mondott, saját maga is rájön, hogy egyfelől valódi belső, teológiai érvekről nem beszélt, másfelől ugyanezen külső érvek nemhogy cáfolatul, hanem biztos alátámasztásul szolgálnak a nap előírt, szabályozott megszenteléséhez. Meggondolhatná, hogy az egyetlen valóban fej-

lódó (nem néhány évig felkapott) egyházi közösség Magyarországon a görög-katolikus egyház. Még városra kerülve is sokan megőrzik vallásosságukat, sőt a hitüket is. És van gyermekutánpótlás. Meggondolhatná, ha már, valószínűleg nagyon helytelenül, saját tapasztalatok helyett a többi keresztény által folytatott médiahecckampány alapján „leírja” az anglikán egyház hitét és egyházúságát, szóval, meggondolhatná legalább a mindennapos *matins*-ekkel és *evensong*-okkal megtámasztott angol oktatási rendszer elképesztő hatékonyságát, amely még ott is hat, ahol más vallási közeg érvényesül. Persze, nem minden egyetemi professzor és hallgató jár *evensong*-okra, de gondoljon a kovász és a búza példájára. Meggondolhatná a riasztónak látszó muszlim terjeszkedés okait, s azt is, hogy hátha a nap megszentelése is hozzájárul az iszlám erejéhez. Ne ostoba és keresztényhez méltatlan ellenséges érzületekkel riogasson a zsidó vagy a muszlim világmentesség ellen, hanem tegyen túl rajtuk: ha a zsidó háromszor, a muszlim ötször imádkozik előírt időben, hát akkor ő hétszer napjában, *septies in die* tegye ugyanazt. Persze, jó ha nem a zsidó és a muszlim ellen, hanem a zsidóért, a muszlimért, meg legfőképpen saját magáért zsoldározzik. S igen, zsoldározzék, ha közbe-közbe röpmákat is mond akár a saját szavaival, zsoldározzék, ahogy Jézus is, a zsidó ember és Istenfia az előírt imákat mondta a Gecsemánéban és a keresztén, és ahogy a kereszténység nagy, formatív és megállapodott korszakaiban egyaránt tették: névtelen vagy névvel is ismert lelki vezetők által megszabott —mit „megszabott”? Érezni: megimádkozott— és okos rendben —miért ne használták volna az eszüket az értelmes istenitiszteletre?—, hol dúsabban, hol világosabb szerkezetben —ahogy a korizlés és az élethelyzetek adták—, vállalva a sok-sok recitált szöveg egyhangúságát, akár lelki sivatagát, de kegyelemből elérve az örök életre felbuzgó forrásokhoz is.

Módszernek meg azt fejtettem volna ki neki, de már Tokaj után jártunk és készülődtünk a leszálláshoz, amit a zsidó és a keleti, különösen az ókeleti keresztény csinál: gyermekét nem tekinti ostobának, akinek külön istenitiszteleten lefokozott I(i)stent hirdet, hanem vele együtt imádkozik egy idegen, szent nyelven, s a gyerek boldogan, büszkén és fáradság nélkül kezdi sejteni ezt a nyelvet és a vele járó magatartás- és gondolkodási formákat, gesztusrendszert, hogy aztán nevelésének fontos és eredményes része legyen a szent nyelv betűinek, grammatikájának, értelmezésének elsajátítása. Olvassa csak el, mondtam neki, a Magyar Egyházzében közölt keleti útinaplóimat. Van egy hangulatos írásom egy bejruti szír kisfiúról...

Ha meg ő nem volt olyan szerencsés, hogy gyermekkorában beavatták volna a szent kötelességbe, valóban nehezebb dolga lesz, lassabban lesz életének természetes része. De bizonyosan itt is, ebben is érvényes: ha gyermek lesz, óvé a mennyeknek országa.

S ekkor megérkeztünk Nyíregyházára.